

Overvloed en onbehagen

De Academische Boekengids 34, augustus 2002, pp. 10.

Voor de Verenigde Staten waren de jaren negentig geweldige jaren, in sommige opzichten inderdaad 'the best of times'. De Koude Oorlog kwam ten einde en de Verenigde Staten bleven over als de machtigste natie op aarde, dominant op militair, economisch en cultureel gebied. Na twee in economisch opzicht moeizame decennia groeide de Amerikaanse economie in de jaren negentig gestaag en in een verrassend tempo. Aan het eind van het decennium was meer dan de helft van de Amerikaanse gezinnen in het bezit van aandelen. Wetenschap en technologie produceerden nieuwigheden die voor de nieuwe eeuw ongekende vergezichten openden.

Desondanks waren de jaren negentig volgens Johnson in verrassend veel opzichten ook de 'worst of times'. Zo waren de Verenigde Staten wel ongekend machtig, maar wisten zij met die enorme macht eigenlijk weinig constructiefs te doen. De nieuwe welvaart werd schrikbarend onrechtvaardig verdeeld. Negentig procent van de toename van het nationaal inkomen ging naar de rijkste 1% van de huishoudens. De nieuwe technologische wonderwereld was grotendeels het product van overheidsuitgaven die tijdens de Koude Oorlog ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek waren gedaan. Sinds het eind van de Koude Oorlog werden de federale subsidies voor het wetenschappelijk onderzoek elk jaar minder. Tegelijkertijd nam het aantal studenten dat zich inschreef voor een van de natuurwetenschappen onrustbarend snel af. Uit onderzoek bleek dat studenten vooral zo snel mogelijk rijk wilden worden.

Voorzover het mogelijk is een schuldige aan te wijzen voor deze ellende te midden van de overvloed, is dat volgens Johnson de televisie. Aanvankelijk was hij van plan een boek te schrijven over de veranderingen in de televisiewereld sinds de vroege jaren tachtig en de preoccupatie van de Amerikaanse kijkers met 'celebrities' (bekende Amerikanen) en schandalen. Tot Ronald Reagan aan de macht kwam, was het Amerikaanse televisiebestel strak gereguleerd en de *Federal Communications Commission* zag erop toe dat de regels ook werden nageleefd. Zo moesten de zendgemachtigden een bepaalde hoeveelheid zendtijd aan het nieuws en aan andere informatieve programma's besteden en wie tien minuten een Democraat aan het woord liet, moest ook tien minuten een Republikein aan het woord laten. Ook de televisiereclame was aan bepaalde regels gebonden. Reagan en zijn medewerkers besloten tot een volledige deregulering van de televisie. Al die regels, dat was maar Democratische bemoeizucht. Het televisiebedrijf was een industrie als alle andere industrieën en de industrie was er nu eenmaal om zo veel mogelijk winst te maken en niet om publieke diensten te verlenen.

De deregulering van het televisiebestel was volgens Johnson het begin van de grondige verloedering van de televisieprogramma's. Vooral de bazen van de tientallen nieuwe kabelzenders wilden zo veel mogelijk winst maken en daarvoor was het noodzakelijk zo veel mogelijk kijkers te trekken. Dat kon nu eenmaal niet met nieuws en andere mooie programma's die de beschaafde middenklasse behagen. Het nieuws werd tot een minimum gereduceerd en vervangen door schandaal en spektakel. De kabelzenders kochten helikopters die permanent op jacht moesten naar bloedige ongelukken en ander modern vermaak. 'If it bleeds, it leads' was het nieuwe uitgangspunt van de programmamakers. Rampentelevisie, shocktelevisie, puintelevisie en schandaaltelevisie trokken veel kijkers en produceerden dus aantrekkelijke winsten. Bladzijden lang fulmineert Johnson tegen de sensatiezucht, het materialisme en de vulgariteit van de commerciële televisie. Big Brother, die unieke Nederlandse bijdrage aan de wereldcultuur en al zijn wanstaltige derivaten passeren de revue.

Democratische televisie

Johnsons verontwaardiging over de televisie is een uiterst populair standpunt onder de culturele elite in West-Europa en de Verenigde Staten. Hoe populair ook, het is toch bij even nadenken een merkwaardig standpunt. Johnson en zijn talloze mede-mopperaars zijn eigenlijk van mening dat het de kijkers onmogelijk gemaakt moet worden naar vulgaire of stupide programma's te kijken. Voor hun eigen bestwil moeten de kijkers, via een straffe regulering van het aanbod, gedwongen worden te kijken naar de programma's die de gestudeerde en lezende middenklasse mooi en leerzaam vindt. Erg democratisch is dat standpunt niet. Commerciële televisie is juist wel democratische televisie, omdat de commerciële aanbieders nu eenmaal altijd op zoek zijn naar zo veel mogelijk kijkers. De culturele elite zou niet zo moeten zeuren over slechte programma's, want die programma's worden helemaal niet voor die elite gemaakt en die hoeft er ook helemaal niet naar te kijken. Er zijn bovendien ruim voldoende programma's van heel behoorlijk informatief of cultureel niveau. Er steekt eigenlijk iets naïefs in Johnsons voortdurend uitgesproken verwondering over de slechte smaak van het merendeel van zijn medeburgers. Hij kan maar niet begrijpen dat mensen naar Jerry Springer willen kijken en dat terwijl hij een studente citeert die keurig uitlegt waarom zij en haar vriendinnen wel naar Springer kijken. Springer wordt door het merendeel van zijn kijkers helemaal niet serieus genomen. Zijn show is camp, een vorm van absurd theater.

Nu zou het natuurlijk kunnen zijn dat zeer negatieve maatschappelijke ontwikkelingen direct gerelateerd kunnen worden aan de televisieprogramma's die de elite zo weerzinwekkend vindt. Johnson suggereert

wel zoiets. Het materialisme en de intellectuele luiheid van de jeugd zouden worden veroorzaakt door overmatig televisiekijken. Van enige wetenschappelijke onderbouwing van deze suggestie is geen sprake. Dat de huidige jeugd luier en materialistischer zou zijn dan die van vroeger laat zich natuurlijk al helemaal niet bewijzen, aangezien betrouwbaar cijfermateriaal over deze kwesties ten enenmale ontbreekt. Ook van een overtuigend aangetoonde relatie tussen slecht gedrag en langdurig kijken naar belazerde programma's is geen sprake. De kwestie is dat aan Johnsons hele analyse van de culturele gebreken van de jaren negentig de wetenschappelijke onderbouwing ontbreekt. Het blijft bij de op zichzelf sympathieke bezorgdheid van een intellectueel van middelbare leeftijd die graag zou zien dat de jongelui eens wat meer boeken gingen lezen en wat meer politiek idealisme zouden tonen. Johnson concludeert ten slotte dat het niveau van de massacultuur mediocre is. Inderdaad, maar is dat ooit anders geweest?

Na zijn algemene observaties over de verloederding van de televisie behandelt Johnson twee schandalen in detail, namelijk het proces tegen O.J. Simpson en natuurlijk de Lewinsky-affaire. Johnson signaleert dat de Amerikaanse televisie meer tijd aan O.J. besteedde dan aan het wereldgebeuren en de presidentsverkiezingen van 1996 bij elkaar en dat zowel de journalistiek als de rechtspleging erdoor werden getrivialiseerd. Ik ben dat wel met hem eens. Bij gebeurtenissen als het proces tegen Simpson of de dood van Lady Di, keukenmeidendrama's zonder historische betekenis, heeft de televisiejournalistiek de neiging volledig boven haar theewater te raken en wekenlang in die ongelukkige toestand te blijven steken. De enige remedie is dan maar niet te kijken, tot de hysterische onnozelheid is uitgewoed. Doordat er dan zoveel zendtijd aan dergelijke onbenullige gebeurtenissen wordt besteed, bestaat de neiging hun betekenis en invloed te overdrijven. Toch blijkt steeds weer dat de kijkers de hele zaak al snel weer vergeten zijn. De televisie is voornamelijk beeldbehang.

Aan de Lewinsky-affaire besteedt Johnson meer dan tweehonderd bladzijden. Wel begrijpelijk natuurlijk, want dat was nu eens een schandaal waar ook intellectuelen zonder schuldgevoelens van konden genieten. Daar ging het om seks in het Witte Huis, die misbruikt werd door de Republikeinen voor wat niets meer of minder dan een staatsgreep was. Merkwaardig genoeg werd Clinton gered door de modale Amerikaanse televisiekijker, niemand anders natuurlijk dan de modale Amerikaanse kiezer. Die vond alle opwinding over Lewinsky belachelijk en bleef de president steunen, ook toen de politieke klasse hem had afgeschreven. De domme, materialistische televisiekijker was de held van het impeachment-drama.

Als een rode draad loopt door Johnsons boek de klacht dat het de Verenigde Staten ontbreekt aan een nationaal doel. Deed zich maar een nationale crisis voor, schrijft hij, dan zouden de Amerikanen zich direct weer realiseren wat hun echte prioriteiten zijn, dan zouden zij weer naar serieuze nieuwsprogramma's gaan kijken en was het onmiddellijk gebeurd met de materialistische stupor! Het klinkt misschien wat cynisch, maar de conclusie is onvermijdelijk dat de terroristen van de elfde september 2001 de Amerikanen een enorme dienst hebben bewezen. Zonder oorlog zijn de Amerikanen kennelijk gedoemd tussen hun peperdure gadgets in nihilisme te verkommeren.

Maarten van Rossem is als historicus verbonden aan de Universiteit Utrecht.

Besproken boeken:

Haynes Johnson, *The Best of Times. America in the Clinton Years*. New York: Harcourt 2001, 610 p.